

Citation:

Th.H.M. Verbeek, Levensbericht K.J. Schuhmann, in:
Levensberichten en herdenkingen, 2004, Amsterdam, pp. 84-89

Karl Josef Schuhmann

19 maart 1941 – 18 maart 2003

Het Husserl archief

Karl Josef Schuhmann werd geboren op 19 maart 1941 te Hausen, een klein voornamelijk agrarisch dorp in Frankenland van nauwelijks duizend inwoners. Na het Realgymnasium te Würzburg (1950–1960), en korte studies aan de Ludwig-Maximiliansuniversität te München en de Pädagogische Hochschule te Esslingen, vertrok hij in 1963 naar de Katholieke Universiteit te Leuven, aanvankelijk slechts met de bedoeling om van daaruit een academische carrière in Duitsland te beginnen. Daar behaalde hij in 1964 zijn baccalaureaat en in 1966 zijn licentiaat in de wijsbegeerte op een these over Fichte (*Die Grundlage der Wissenschaftslehre in ihrem Umrisse*, 's-Gravenhage: Nijhoff, 1968).

Inmiddels was hij niet alleen geïnteresseerd geraakt in de fenomenologie van Husserl maar was hij ook wetenschappelijk medewerker geworden van het Husserl Archief te Leuven, waar hij zich, dankzij zijn fenomenale beheersing van de Gabelsberger stenografie tot een van de belangrijkste kenners van de *Husserl Nachlass* ontwikkelde. Nauwe vriendschapsbanden ontwikkelden zich bovendien met Herman van Breda, de grondlegger en eerste directeur van het Husserl Archief, bij wie Schuhmann in 1970 tot doctor in de wijsbegeerte promoveerde over een proefschrift getiteld *Die Fundamentalbetrachtung in der Phänomenologie. Zum Weltproblem in der Phänomenologie Husserls* (Den Haag: Nijhoff, 1971). In 1973 werd dat gevolgd door zijn verkiezing tot *magister cooptatus* te Leuven, onder andere op grond van zijn tweedelige *Dialektik der Phänomenologie* (Den Haag: Nijhoff, 1973). De dood van Van Breda was een ingrijpende gebeurtenis in Schuhmanns leven. Niet alleen werd hij tegen alle verwachtingen in niet benoemd tot Van Breda's opvolger als directeur van het Archief, diens bezielende leiding en aanwezigheid werden door hem smartelijk gemist. Toen hij dan ook gepolst werd over de vraag of hij belangstelling had voor een leerstoel Geschiedenis van de Nieuwere Wijsbegeerte in Utrecht vertrok hij, met het gezin dat hij inmiddels gevormd had, in 1975 naar Nederland – een land dat hij, naar eigen zeggen, slechts kende vanwege zijn uitgebreide net van fietspaden. In Utrecht is hij, ondanks een tijd tot tijd virulente tegenzin – tegen de universiteit, tegen de stad, tegen het land – tot aan zijn dood hoogleraar gebleven. In het jaar 2000 werd hij lid van de KNAW.

Van Husserl tot de filosofie van de Renaissance

Afgezien van enkele kleine vroege artikelen over onderwerpen die achteraf verbazing wekken (Derrida, Schiller, Spinoza, Aristoteles), stond Schuhmanns

carrière aanvankelijk geheel in het teken van Husserl. Naast de reeds genoemde boeken bezorgde hij in 1975 een *Index nominum zum Nachlaß von Edmund Husserl* (Leuven: Husserl Archief, 1975), in 1976 een volledig herziene editie van Husserls *Ideen zu einer reinen Phänomenologie* (2 vols., Den Haag: Nijhoff) en in 1977 een *Husserl Chronik* (Den Haag: Nijhoff, 1977). In latere jaren volgden een uiteenzetting van Husserls Staatsfilosofie (Freiburg: Alber, 1988) en vooral een uitgave, in tien delen, van Husserls correspondentie (*Briefwechsel*, 10 vols., Dordrecht: Kluwer, 1994). Vanaf die tijd dateert ook de hechte samenwerking met zijn echtgenote Elisabeth Schuhmann, die sindsdien trouwens haar eigen niche in het Husserl onderzoek gevonden heeft met edities van Husserls *Vorlesungen (Logik: Vorlesung 1896*, Dordrecht: Kluwer, 2001; *Logik: Vorlesung 1902/1903*, Dordrecht: Kluwer, 2001; *Allgemeine Erkenntnistheorie: Vorlesung 1902/1903*, Dordrecht: Kluwer 2001). Maar niet alleen werden allengs allerlei nevengebieden geannexeerd – andere fenomenologen zoals Daubert, Reinach, Twardowski, de School van Brentano (een van de projecten die voor na zijn pensioen op het programma stonden was een nieuwe uitgave van Brentano) en in het algemeen de Duitse filosofie van rond 1900 (Stumpf, Ehrenfels) – maar vanaf zijn aanstelling in Utrecht kwam daar Hobbes bij – en ook dat gebied breidde zich immer uit in de richting van Bacon, Gassendi, Telesio en in het algemeen de filosofie van de Renaissance.

Was hij aanvankelijk eerder idealistisch georiënteerd (Husserl kwam bij hem in beeld omdat hij hem als een idealist beschouwde), allengs speelde zijn persoonlijke voorliefde voor de ene of de andere filosoof nauwelijks meer een rol en kwam de nadruk bij hem steeds meer te liggen op bronnenstudie en editie. Ik noemde al de editie van de correspondentie van Husserl en het helaas nooit gerealiseerde project van een nieuwe uitgave van Brentano, maar ik zou met evenveel recht zijn edities (samen met Barry Smith) van Adolf Reinach (*Sämtliche Werke*, 2 vols., München: Philosophia, 1989) kunnen noemen, of van Hobbes. Ergernis over de Clarendon editie van Hobbes – menigeen herinnert zich zijn recensie van de uitgave van Hobbes' correspondentie – deed hem besluiten om met een franse collega in zee te gaan en een uitgave te beginnen van de 'Hobbes Latinus' – de Latijnse werken van Hobbes, waarvan tien delen gepland waren en waarvan helaas alleen het eerste deel nog tijdens zijn leven verschenen is (*De corpore*, Paris: Vrin, 1999). De overige delen waren ver gevorderd en worden nu door een medewerker afgemaakt. Ergernis over een uitgave van *Leviathan* door Richard Tuck (1991; ²1996) deed hem op soortgelijke wijze besluiten ook die tekst opnieuw uit te geven, niet eens zozeer vanwege de tekst, maar meer om de kwestie van de historische prioriteit van de verschillende versies van de tekst nu eens grondig uit de doeken te

doen en met name ook de verhouding tussen de Engelse en de Latijnse tekst eens en voor altijd vast te stellen. Dat project was toen hij ziek werd grotendeels voltooid – het zal binnenkort verschijnen, inclusief de verbeteringen die hij tot enkele weken voor zijn dood heeft bijgedragen.

Een grote drang tot weten en werken

Het doodsbericht dat bij Schuhmanns overlijden door de familie verspreid werd, sprak van een ‘schaffensfreudiges Arbeitsleben’ en wat de collega’s ongetwijfeld het langst zal bijblijven is inderdaad Schuhmanns fenomenale werkkraft – een werkkraft overigens die door een even fenomenale beleving en een enorm geheugen ondersteund werd. Hoewel de basis van zijn eruditie vele jaren geleden gelegd werd, werd nog steeds elke gelegenheid aangegrepen om haar te verbreden. En wat zijn werkkraft en arbeidsethos betreft liet hij ons allen ver achter zich. Toen wij hem duidelijk maakten dat we weliswaar bereid waren hem een weinig te sparen in verband met de uitgave van Husserls correspondentie maar dat het niet te lang mocht duren, beloofde hij plechtig dat deze editie in twee jaar af zou zijn – wat ze ook was, zij het ten koste van zijn gezondheid. En in de laatste jaren ging hij weliswaar vroeg naar bed omdat hij wat moe werd, maar stond van de weeromstuit ook extra vroeg op om toch evenveel tijd aan zijn werk te besteden. Maar alles werd dan ook met grote grondigheid aangepakt – zo grondig dat als je weer eens een pakket van 500 pagina’s kreeg met het verzoek om commentaar er meestal zelfs geen komma te verbeteren viel.

Zeker is dat zijn methode haar beperkingen had. Niet alleen kan een editie op meer manieren gemaakt worden dan hij meende, ook het zoeken naar historische parallellen is niet onder alle omstandigheden vruchtbaar. En zeker vroegen collega’s en studenten zich vaak af wat nu eigenlijk Schuhmanns eigen opvattingen waren – een vraag waar hij principieel nooit op in ging. In dezelfde lijn lag zijn integriteit. Hoewel ‘eigen mensen’ (promovendi, medewerkers, collega’s) bepaald een streepje voor hadden, kan ik me niet herinneren dat hij iemand ooit op andere dan strikt academische gronden beoordeelde – waren andere aspecten in het geding of waren relevante gegevens hem niet bekend, dan deed hij er het zwijgen toe. En ook daarbij stuitte hij nogal eens op zijn eigen grenzen. Het maakte hem doorgaans tamelijk ongeschikt voor bestuurlijke taken, die nu eenmaal meer tact, meer plooibaarheid vereisen dan hij kon opbrengen. Toch zou dit beeld niet compleet zijn wanneer het niet gerelativeerd werd – een relativering die trouwens in de laatste maanden van zijn leven ook van hemzelf kwam – maanden die getekend werden door een bitterheid die, hoe onvermijdelijk ook voor iemand die een dag voor zijn 62e verjaardag overlijdt, niet terecht was.

De spijt die Schuhmann had over het feit dat hij zich misschien wat te veel aan sociale contacten onttrokken had neemt niet weg dat hij altijd met ontzaglijk veel plezier gewerkt heeft. Wat alles overheerste was een ouderwetse drang tot weten die hij, naar hij me ooit meedeelde al van zijn vroegste jeugd had en die in het Duitsland van vlak na de oorlog op een solide *Realgymnasium* werd aangemoedigd. Met dankbaarheid gedacht hij de leraren die hem de liefde voor de filologie en voor de literatuur bijbrachten en onder wier leiding hij op eigen houtje niet alleen zich een hele serie talen eigen maakte (Engels, Gothisch, oud-Noors, etc.) maar ook de basis legde voor zijn latere belezenheid in de Duitse Romantische literatuur. Zelf van eenvoudige afkomst – grootouders van beide zijden waren kleine, zeer kleine, boeren – kon hij eenvoudig niet begrijpen dat men met minder dan het hoogste genoegen nam en had hij weinig begrip voor al diegenen die onderzoek en studie een zaak van secundair belang vonden.

Hoewel hij het een grote eer vond om tot lid van de Akademie gekozen te worden, verzuchtte hij al spoedig dat men ook in dat gezelschap kennelijk meer belangstelling had voor beleid dan voor onderzoek en liet hij zich zelden of nooit meer zien. Al deze eigenschappen gaven Schuhmann een zekere ongenaakbaarheid, die echter in de praktijk makkelijk te doorbreken was. Ik herinner me de student die, in alleszins invoelbare verwarring over Fichte en Hegel, hem opbelde om te zeggen dat hij er hoegenaamd niets van begreep en beloond werd met een allervriendelijkst *privatissimum*.

Muziek

Bestond er voor hem naast onderzoek eigenlijk nog iets anders? Zeker. In de eerste plaats de familie, die hij overigens angstvallig afschermd. Er was vooral zijn vrouw – die hij sinds zijn gymnasiumtijd kende, met wie hij zeer verbonden was en zonder wie hij zich het leven nauwelijks kon voorstellen. Daar was muziek – in zijn jonge jaren de viool: een muzikale carrière leek zelfs niet tot de onmogelijkheden te behoren tot een ongelukkige manoeuvre met een padvindersmes hem een blessure aan zijn linkerhand deed oplopen. Later was daar de gitaar, de klassieke voor eigen gebruik maar in zijn studentenjaren de elektrische waarmee hij een deel van de kost verdiende door in cafés te spelen. Hij was ook iemand van sterke emoties, die ontroerd kon raken door een kind, door een gedicht, door muziek. En soms leek alle geleerdheid ook een grote onzekerheid en schuwheid te verbergen, die met de jaren al maar groter leken te worden en die zeker ook te maken hadden met een nostalgisch verlangen naar Duitsland, naar Beieren en zijn geliefde Frankenland, maar vooral ook naar Leuven, waar hij zijn carrière begon, waar zijn kinderen geboren zijn en waar hij de beste herinneringen had.

